

ԸՆՏԱՆԻՔ

ՀԱՆԴԷՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ ԱՅԼ ՊԻՏԱՆԻ ԳԻՏԵԼԵԱՅ

Բ. ՏԱՐԻ

15 ՄԱՐՏ 1885

ԹԻԻ 11

ԵՐԳ ՄԱԼ ԻՆՁՄԷ

Ոչ ոք անշուշտ բանաստեղծին ու-
ղի քնարն պիտի ուղէր փշրել, երբ
յուշ ածէր միանգամ թէ երգերն մարդ-
կային կենաց պատմութիւնն կը բովան-
դակեն. թողունք որ բնութեան ե-
րաժիշտը մանաւանդ մեր խնդութեանց
և ցառոց, այն պահուն երբ արեւուն
առաջին ճաճանչն և վերջին շառաւիղն
գետոյն կամ ծովուն ալեաց հետ կը
խաղան, այն ատեն երբ ընդհանուր
հանդարտութիւն մը աշխարհի վրայ
կը թափաւորէ, և մարդոց սրտից և
մտաց մէջ. այդ լռին խորհրդաւոր
պահուն երբ մարդուս սիրան երգե-
րու ներդաշնակութեանց կուգէ նուի-
րադործուիլ, այն ատեն ահա ամբողջ
բնութիւնը կուգէ երգել:

Եւ սակայն աշխարհի իրաց մէջ ա-
մենալեծ զանազանութիւն մը տիրած
լինելով, յայտն էս տեսակներ լա-
զում են. քերթողական լեզուն կու-
սուցանէ նորա բաժանումներն, որ-

պիտիք են. զուարթ, ոգրական, թը-
ռուցիկ, և այլք:

Այնիւ ընթերցող, թերեւս լնտա-
նիքի նպատակին դէմ կը մեղանչեմ,
դրելով խիստ պարզ բանի մը վրայ,
այն է երգի վրայ, սակայն չեմ անդի-
տանար դու անտարակցս թէ ընտա-
նիքի առաջին ձայնը երգն է, և բոլոր
աշխարհ շնորհապարտ է մայրական եր-
գոց որք մանկան որբանը այնքան հեշ-
տալի կը կացուցանեն և այնքան հը-
րապուրիչ մինչ զի հրեշտակաց նախանձը
կը ձգեն մանկան վրայ:

Այն նուիրական վայրկենէն սկըս-
եալ մարդկային կեանքը երգերով կը
բորտի, երգեր՝ որոց տպաւորութիւնը
չպիտի ջնջուի երբէք, երգեր ու բախա-
ռիթ կամ տխրողին, կենաց զանա-
զան պարագաներն բացատրող, սրտի
աղմուկներն և յայզերն արտայայտող:
Այդ երգերն որ կարտատուեն մարդոյն
հետ, կը ժպտին երջանկին հետ,
հուսկ ուրեմն պիտի արձագանգեն մա-
համերձին մնաս բարեաւն աղէկէդ: Ա-
հա երիտասարդ զինուորն արի տխրա-

գին կը հնչեցնէ իւր հրաժեշտի քնա-
լըն, իւր սիրելին արցունքի մատնե-
լով՝ և կարկանդակ ըսել իւր ծանրա-
թախիժ սիրելոյն :

Մի լար հագնոյս իմ հատոր
Գուցէ դառնամ ո՞ն մի լար ,
Թ'անկայց մարտիկն ես ի գոռ .
Տեսցո՛ւք յերկինս մեք գիրեաք :

Այն մահահրաւէր փողերուն հետ կը
լսեմք զինուորաց երգերն՝ որք կը վե-
րացնեն զմարդ աշխարհի հրապուր-
ներէն և յաւիտենական երանութեան
կը հրաւիրեն : Տիրանէս մը կայ միշտ
կատաղի զօրականին սիրտը փառող մա-
հու զաշտէն փառաց գազաթնառաջ-
նորդերու յուսալառ ոգին , այդ ա-
րեւական պայքարներուն կը դիմէ մար-
դըն իբրեւ փառապանժ հանդէսներու
և չզգար հարուածներն՝ որք կը տե-
ղան մարտական կրկիսին վրայ :

Այդ փառաւոր վայրկենին թերեւս
քոյր մ'ալ իւր երգերը խառնէ իւր
եզրօրն հետ այն զինուորին հետ . թե-
րեւ նա ալ իւր խրախուսներն ներշնչ-
է անոր . իտալացի աղջկան երգը ամէն
օրիորդաց երգն կը լինի . ամէն օրիոր-
դի զգացմանց արտայայտութիւնն է
այն , որ երգերու միջոցաւ , սրտի լեզ-
ւաւ կը հռչակուի :

Այն արիւնարբու պատերազմներուն
հետ մարդ միշտ տրամադիր է աշխար-
հի վրայ պատերազմներ մղել , յորս ալ
քաջալերելու համար կերդէ խանդով ,
հարկ կը լինի իրեն թշուառութեան
դէմ մարանչիլ և ահա կերդէ , և այ-
դու կը յաղթէ իւր դէմ՝ դաշնադրող
անիծապարտ զօրութեան . իւր երի-
տասարդութեան մէջ կերդէ նա ըզ-
սէր , նորա սիրտը կըծող որդը , կերդէ
իւր երազները՝ որոնցմով կը վերանայ
իւր սիրելին գտնելու համար և հրե-
ճուանաց եթեր մը տեսնելու , նա իւր

ներդաշնակ երգերով կհաստատէ սր-
տին մէջ հիմունքն այն տաճարին՝ ուր
կը պաշտուի սէրն ընդ երկար սէր մը
յապիշտակիչ . պիտի տեսնես արի երի-
տասարդն՝ սիրով գինալցած , տկարա-
ցած երգոյ աղբեցութեան տակ կը
կանգնէ երեւակայութեան մէջ կուռք
մը՝ որոյ տուչ և խոնարհիլ՝ իրեն հա-
մար րարձրանալ է :

Կը հաշտուիմք կենաց հետ , երբ
պահ մը բարեկամաց հետ միանալով
ղուարթ երգեր կը յեղեղեմք , կը
մոռնամք տրամու թիւններ , մեր մը-
տածութեանց թեւերով կը սրնամք
երանութեան աշխարհներ՝ յորս հրեշ-
տակաց ներդաշնակութիւնները մեր
երգոյ հետ կը միանան , մեր շրթները
նոյա ամբիժ շրթանց համբոյրներ կը
դրոշմեն կաթողին :

Երգէ , ո՞վ դու , երբ վիշտ մ'ու-
նիս , երգէ , երբ խինդ ունիս , երգէ երբ
սէր ունիս , երգէ երբ պանդխտութեան
դառնութիւնն ունիս , և յիշէ միշտ թէ
երբ դու օրհնեալ մը ըսել կը փախա-
քիս , ողբերգներ ևս ըսելու ժամն հե-
ռու չէ երբէք :

Ձի մարդ աշխարհի վրայ քաղցրա-
խօս կարապն է . երգել նորա կոչումն
է , նա երգոյ տուչին Վանկերը յոր-
բանէ սորվեցաւ , հրեշտակի երգեր՝
որք մօր մը շրթունքները նուիրական
կընեն , նա կենաց խնձոյքին և սգոյ
համախմբութեանց պիտի ներկայանայ
երգ ի բերան , և եթէ վարանի՜նա եր-
գելէ՝ Շիրէրի վճիռն զինք պիտի սար-
սափեցնէ . «Չար մարդիկ երգ չունին» :

Եթէ միայն բանաստեղծներու խօս-
քերուն դիմէինք թերեւս մեր խօսքեր
բանաստեղծական լինելու հանդամանքն
ունենային լոկ , թէեւ անուրանալի է
թէ բանաստեղծք իրենց քերթուածոց
միջոցաւ մարդկութիւնը կրթելու հը-

նարքը գտած են, ինչպէս մատենագրութեան առաջին ժամանակաց մէջ, երբ մարդկային ազգի օրէնսդրութիւնը բանաստեղծներուն քերթուածներն էին:

Սակայն բանաստեղծ կոչուելու յաւակնութիւնը մենէ խիստ շատ հեռու լինելով՝ միայն ճշմարտութիւն մը յայտնելու փափաքանօք կրտսմք թէ առողջարանութեան օրինօք ևս երգելն շատ օգուտներ կը մատակարարէ մարդկային կադմուսածրին:

Խօսքս վերջացնելու պահուն չեմ մոռնար յարել աստանօր թէ երգերն բաղձայեալ օգուտներն չեն արտադրեր երբէք երբ մենք միայն ճպտուներ լինիմք երգելու համար:

Հայ աիկիւններն անշուշտ ինկատ առնելով երգաց կարեւորութիւնը նախաձեռնութիւն պիտի ունենան ընտանեկան երգերու ու շաղիւր լինել և չզրդձել զուրյ լսելիքներ օտարտախիստ գուժ երգերով:

ԸՆՏԱՆԵՎԱՆ ՆԱՄԱՆԱՆԻ

ԺԵ.

29 Մայիս 85

Սիբեիլի իմ վարսեցիկ

Պատկեր կնկարագրես գու ինձ՝ կարգ մ'ենթադրութիւններ բանասէրներով. իրականութիւն ես քեզ պիտի գրեմ իւր պարզ ձեւին մէջ:

Տունն ուր կը բնակիմք, գիտես արդէն, կից է վարժարանի մ'ու հաղորդակից անոր:

Շտրաթ երեկոյ. մին գարնանային խոնառ ու անձրեւադից երեկոյներէն՝ մեզ հանդիպակաց Մայր եկեղեցւոյ ժամահարը գիշերուան երկրորդ ժամը կը հնչէր յամր ու խուլ հնչմամբ. ոտնաձայն այլ ևս չէր լսուեր փողոցը:

տիրած էր խոր լուսթիւն որ կընդհատուէր մերթ ընդ մերթ գիշերապահի բրին հնչուն հարուածներէն ու ժամակոյններու հնաւանդ բարեպաշտիկ երգերէն. մի քանի լապտերք առկայձեալ նշխներ արձակելով ատտանդ՝ կը պլպլային բարձր երկարածիկ պատերուն վերայ և մեր փողոցին կուտային մթնշաղ լուսաւորութիւն. երկինքն էր ամպամած և անձրեւի խոշոր կաթիլներով կը ծեծէր ցուրտ քամին պատուհանաց ապակիները. Սյն ժամն էր այս յորում անցնիւր ընտանիք իւր տան մէջ՝ սեղանին շուրջն համախումբ՝ երեկոյեան պահը կանցունէ:

Ժամէ մ'ի վեր էր որ նստած էինք մեք ևս մեր տան խօսարանն ու այլ և այլ իրաց վրայ կը խօսակցէինք. նոյն երեկոյ զուարթ էինք ամէնաւ ալ:

Մախրակտնին պէս՝ հայրս չէր մոռախոհ. եղբայրս իւր դրասենեակը չէր ելած աշխատելու՝ քանզի յաջորդ օրն էր կկրակի. մայրս՝ գիրք մ'ի ձեռին՝ կընթեռային լսին հրապին առջև. փոքրիկ քոյրս ալ՝ գեռ արթուն՝ գորգին վրայ կը խաղար իւր պէպէքին հետ:

Ես ու եղբայրս կը զուարճանայինք կատակարանութիւններով ու բառախաղերով որոյ հայրս ալ կը լինէր մոտնակից. կը խնդայինք, քրքիջ կը բառնայինք, մենկիկն ալ անդինն սուր սուր կը ճչէր յայնժամ թեւիկները շարժելով ու ոտնեղ թռչիլ գողցես փորձելով: Մայրս մեր ուն էր հրաւիրած հատուածի մը վերայ որ իւր սրտին է խօսեր ու հոգին յուզեր. կը կարդայր նա բարձրաձայն և մեք՝ մեր շունչը բռնած՝ կունկնդրէինք մտադիր, ու մինչ շունչ պիտի առնուինք ու մ'արձակէինք, և ահա գոշնակի տխրանալու դաշն կը լսեմք վարժարանին կողմէն և մարդկային ձայն մ'ալ ի միտմին

որ կերպէ սրտայոյց, «Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ, դու դարնան սիրուն թռչնակ . . . : Անդ, հեռու արևոր մայր մը ունիմ սգաւոր, որ միակ իւր որդւոյն ըսպասում էր օրէ օր . . . : » Կը զարմանամք, կը թուի մեզ թէ վարժարանին մէջ կերպեն : Բայց եղբայրս որ ուսած է բնագիտութիւն, կը բացատրէ մեզ թէ ինչպէս անդրադարձութեան օրինօք ձայնին ուղղութիւնը կը փոխուի, և թէ ինչպէս աջէն եկած ձայնն՝ այս պատճառաւ կը կարծեմք ըսել ձայնէն : Համոզուելով թէ մերձակայ տներէն կուգար այդ ձայն, կը հանդարտիմք ու մայրս կը շարունակէ ընթերցումը հատուածն որ մնացած էր թերի :

Եւ այն ինչ աւարտած էր զայն ողբալի աղաղակ մի կը հասնի առ մեզ խորէն խիստ խորէն աղաղակ որ միօրինակ կը կրկնուի հետզհետէ նուազելով : Կը թողումք յայնժամ գիրք ու ընթերցում, կենքեմք կը մօտենամք այն դրան որ մեր սրահէն կառաջնորդէ վարժարան, ծերպէն կը դիտեմք, հոն լոյս կը տեսնեմք, ու հեկեկանքն ալ անտի կը լռեմք : Սխալած էր եղբայրս և մենք խտրուած էինք : Ո՞վ է արդեօք այս ժամուն վարժարանին մէջ առանձին . ո՞վ կրնայ մնացած լինել հոն եթէ ոչ տնտեսը, բայց ի՞նչու լայ տնտեսն, ի՞նչու ողբայ : Հետաքրքրութիւնն զարմացման հետ խառնուած կը յուզէ մեր միտք : Կը ձայնեմք, բռամք դուռը կը ծեծեմք . ոչ ոք կը պատասխանէ, հեծկըրտանք միայն կը ըսուին : Այլ ևս դժուարին էր սպասել : Ուրազով ու աքցանով դրան բեւեռները կը հանեմք փութով ու կանթեղ ի ձեռին ներս կը մտնեմք անհամբեր :

Սարսուռ զիս կը պատէ յայնժամ . ողորմելի տեսարան որ կը պարզի մեր աչաց առջեւ . ընդարձակ դասարան

մ'է մերկ ու սլոտ՝ ըսէի միանգամայն թափուր եթէ մի քանի չոր դրասեղաններ չլինէին հոն ճրագ մի դժգոյն բոցով կը պլպլայ ու լուսոյ տեղ՝ կարծես ակրութիւն կը տփռէ իւր շուրջ . խշտեակի նման անկողին մը կը տեսնուի դասարանին մէկ անկիւնը :

Ո՛հ, հապա ո՞վ է այն որ հոն դրասեղանին վերայ թեւոյցը մէջ իւր երեսը ծածկած կը հեծէ : «մայր, մայր,» կաղաղակէ գրեթէ ուշաթափ . Գիրք, թուղթ գրիչ ու կապամար իւր երկու կողմը օրնուած կան ցիր ցան ու առջեւը կայ գաւաթ մը ջուր, սանիր ու հաց : Մխիթարիչ խօսքերով կը մերձենամք նմա, կը ձայնեմք, այլ աւաղ, վերջին անգամ մ'ալ մայր կը գոչէ ու կը լռէ, կը նուաղի կէնայ գետին : Ո՞վ զարմանալեաց, իւր դէմքէն կը ճանաչեմք վարժարանի աշակերտներէն մին է փշտատանամեայ պատանի, իւր դասուց մէջ յառաջագէմ և ուսուցչաց սիրելի : Հայրս հապճեպով իւր թեւոյ վերայ կառնու զնա . վայրկեան մ' ետք մեր սրահն եմք ելբօրս հետ կը ժամանէ նոյն միջոցին գրացի դեղադործն որոյ արագ խնամոյ չնորհիւ կուշարերի պատանին, ու կսկսի լալ դարձեալ ու մայրը խնդրել : Քնքշարար կուղղեմք նմա հարցումներ որոց չպատասխաներ ու դեռ կը հեկեկայ : Թեւեռէն բռնած կիջեցունեմք պարտեզ քաջալերելով զինքն ու խոստանալով շատ բան . — Ոչ, չէ մեռած մայրդ . եթէ կուզես վաղն առ նա կը զրկեմք զքեզ մի լար, խաբեր են քեզ թշնամաբար . . . : Մնօթի՞ ես, ճաշեցի՞ր երեկոյին . — Ահ, չնորհակալ եմ, այո, ճաշեցի, չեմ անօթի, կուզեմ միայն ննջել, կաղաչեմ, անկողինս տարէք զիս : Առ մեզ կը պահեմք գիշերն և մայրս նորա անարին վերեւ կը հսկէ ժամերով՝ խռովեալ կը լինի քունը, երազին մէջ

մօրն հետ կը խօսի, նմա կը փարի. դէմքն յուզեալ կարտայայտէ հալընդ-դէմ՝ զգացումներ :

Երբ կը հանգարտի բաւական ու լեր սիրան ալ կը խաղաղի սպասուհին նուրա մօտ թողլով կերթամբ ժողովել թղթերն որոյ վերայ դառն էինք պատանեակը նուազեալ, դատաւորներ, ստանաւորներ, երգեր, ճառեր են դուրս գորս : Ի առ մի կանցումներ ձեռքէ և որք սակայն չեն մեղ բացատրեր ողբերգութեան շարժառիթը, — Գոռ, կըսէ հայրս և ցոյց կուտայ մեղ մի տետրակ որոյ կախարչին վերայ դրուած է «Նոր կեանք, նոր աշխարհ» :

Կը պարզուի գաղտնիքը, և խորհուրդը կը մեկնուի մեղ այս տետրին ընթերցմամբ : Գլխուր հասնումներն յաջորդ տնդամուն կը հաղորդեմ՝ քեզ հանդերձ իմ գիտողութիւններով :

Մնամ քոյդ
Մ.

ԱՌՈՂՋԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՄՆՆԴՈՒՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՄ

Ռետելիք եւ քմպելիք պատրաստելու եւ
զանոնք բնութիւն արուեստը

(շարունակեալ)

բուսական ցեղէն քաղոքած ուտելիք

Սունկերը (մանրաք) իրենց պարունակած բորակածին քանակութեամբը մինն ընտրեան կը մերձենան :

Ռուսիոյ, Բոլնիոյ և Թոսքանայի մէջ, աղքատ դատը տարւոյն մէջ ժամանակ մը անմնջմով կը կերակրի :

Դժբաղդարար ամեն սունկ անխոր չկրնար ուտուիլ վասնզի աղեկներուն քով թունաւորներն ալ կը գտնուին :

զորս ընտրելու համար ճանաչող լինել պէտք է, այնու հանդերձ շատ դիւրին է խաբուիլը : Սմեն տարի սունկերէ ողբալի թունաւորումներ կը պատահին : Սյս վտանգաւոր գաղտնիք տունկը ճանչնալու ու պատրաստելու եղանակին վրայ շատ մը ընտիր գրութիւններ կը գտնուին :

Մենդալեան արմատաց մէջ կորոյն տոնաղիներ, շողաւոր, գոճամբուն (sal-sifis) դանդաղ (rave) մանր բոխիլը, ճակղեղը, գոյն (սքորչինտ) և ուրիշ շատ մը աւելի կամ նուազ գիւրամարս արմատներ :

Բանջարեղէնք և մրգեղէնք շատ մը ախորժաճամ ուտելիքներ կրնան զաւելն, սպանալիչ, թրթնջուկը (լուգու, գուլագը), համեմի խոտեր և աղցանք, ընդակալամբ (ընդակալամբ), կանկար, ծնեբեկ, գալար մաշ և լուբեայ, կանկարաքոյս (կնկիւնա ֆիտան), սլոտիրոն, վարունկ, սեխ տեսակ տեսակ կաղամբ և այլն և այլն. կորսիլ կաղամբը խիստ դժուարամարս է, ճերմակ կաղամբն և պրոսելի կաղամբը սրք այնչափ կարծր ու փքացուցիչ չեն, խիստ անդարար են զանոնք աղէկ մարտող ստամբաց :

Պտուղներն ընդհանրապէս բաղադրեալ են հոյղէ, չաքարէ, ջուրէ և մի թթու սկզբնատարէ. արտուղները կուտուն թարմ կամ չորցած : Որչափ քաղցրահամ բլան և որչափ շատ կեանան ստամբոսին մէջ, այնչափ աւելի սնունդ կուտան :

Անոր համար է որ եփուելով կամ չորցուելով իրենց թթուութիւնը կորուսած և ընդհակառակն չաքարահամ սկզբնատարներն աւելցած պտուղներն թարմ պտուղներէն աւելի սննդարար են :

Ամենէն աւելի սնուցիչ սկզբնատարներ պարունակող միրգերն են ընկիւղը, կաղինը, նուշը, փեկանի խողաղը

(laine), թուղը, արմաւը, չափէը, չոր տանձն ու սարդիւրը:

Արմաւ ու թուղը պատուական ճարակ մ'են ասիական ժողովրդաց համար:

Ամենէն քիչ անուցող վիրդերն են:

Նարինչը, խնձորը, տանձը, ծիրանը, դեղձը, սալորը, կերասը, թուժը, եւլակը, ժուը (գմառայ), սեխը, ձմերուկը և այլն և այլն: Փոթոթաճամ կամ խիտ թթու պտուղներն եփած ուտելու են:

Փոթոթաճամ կամ խիտ թթու պտուղներն եփած ուտելու են:

Մեք. — Մեզրը առողջութեան յոյժ նպաստաւոր ընտիր ուտելիք մի է. շատ բնածուխ կուտայ արեան և որովայնն արձակ կը բռնէ: Հիններն և ոմանք յարդեաց կրակն թէ մեզրի սովորական դործածութիւնը երկարակեցութեան արտօնապէս մը կընձեռէ: Օրինակ կը բերեն Գեմակիտը. Հիպոկրատը, Պիւթագորը, Պրինգլը, Կոբնարոն և շատ մը ուրիշ մեղրակերներ որք գրեթէ հարիւր տարի ապրեցան:

(Շարունակելի)

FOL ԺԱՆԷ

ՀՆՏԱՆԻՔ

ՏԱՆ ՏԻՐՈՒՆԻՆ - ԿԻՆԸ

Պէտք է խոտաւանել թէ մեր արդի բնկերական վիճակը նպատաւոր չէ ծառայից կացութեան: Հին տոներ ծառայն կատարեալ հպատակ մ'էր, բայց փոխադարձաբար բնտանիքին անդամաց մին կը համարուէր. իւր տեարց հետ կը ճաշէր և բնտանեկան երեկոյթներու կը մասնակցէր: Այլ յոր 'է հետէ ծառայն տնձնիչիտան և ողատ եղած է, իւր տեղը խոհանոցն է և կամ նախասենեակն. բնտանիքին հետ մասնակցութիւն չունի համը վէճ մը կայ դողցեւ տիրոջ և ծառային մէջ: Տեարք հպարտ են. իսկ

ծառայք՝ տնհաւ տաւրիմ՝ հետեւաբար ամենէն քաղցր զգացում և հայրական դորով կանհետանայ: Յուրա յանձնառութիւն մը, ճշգրիտ ծառայութիւն մը, այլ առանց անձնուիրութեան, քաղաքավարութիւն առանց սիրոյ և երկուտեք խորին անտարբերութիւն ահա՛ արդի ծառայական դրութիւնը: Բայց ասի աղետալի վիճակ մ'է թէ աղայացի և մանաւանդ ծառայից համար, որք յաճախակի փոփոխութեամբ կ'եղծանին, մէկ բնտանիքէ միւսին ծառայութեան անցնելով. և եթէ ամուսնացեալ են, կը թողուն իւրեանց կիներն ու զաւակունքն, այլոց քով ծառայելու և բաւական դումար մը հայթհայթելով իրենց համար տուն մ'ունենալու նպատակու. արդարեւ գովելի բաղձանք մ'է այս, բայց ընդհանրապէս սուղի կը նստի զայնա դործածող տեարց համար: Կնոջ պարտքն է զատահալութեամբ, բարեփութեամբ և մասնաւոր քաղցրութեամբ վարուել ծառայից հետ, և հատուտ ու անոյշ վարմունքով ապահով լինել նոյն հաւատարմութեան և խոհականութեան: Այս բնթացքով կ'ինք մեծապէս կը նպաստէ բնտանեաց երջանկութեան, ամուսնոյն հանդուտեան, զաւակաց անմեղութեան և մինչև իսկ ծառայից բարւոքման, որոց մասին պոռտախանաւոր է ինքն մինչև մէկ աստիճան: Յայնժամ կերպով մը կը վերածնին վաղեմի նուհալետական բնտանեաց սովորոյթքն, յորս բնտանեաց հայրն ու մայրն իրենց զաւակաց պէս կը վարուէին ծառայից հետ, կը ճանաչէ և բարոյական դաստիարակութիւն մը կուտային անոնց, և կենաց վերջի օրերուն համար ապահով վայր մը կը յատկացնէին անոնց. եւ այն ատեն կարելի պիտի ըլլայ միւսանդամ տեանել այս վաղեմի ծառաներ, որք բնտանեկան յարկին անբաժանելի հիւրերն կը լինին, և սերնդէ ի սերունդ

անցնելով կ'օրորեն երախտներն այն երիտասարդաց, որոց հարցը ծառայած են :

Ուրեմն առ տնին անտեսութիւնը կնոջ համար մեծ և գեղեցիկ դրազում մ'է : Բայց պէտք է կարծել որ այս կերպով կինն առ տնին աշխատութեանց հետ շղթայել կուզենք : Թող՝ նա ռոտանձնէ իր պարտաւորութիւն և իրը հաճոյք . բաւական է այդ, բաւական է որ այդ հաճոյքը չախագանդութեան չերթայ : Թող նա տան տիրուհին լինի, ոչ թէ աղախինն, ոչ իրայն մարդուն տան կարգադրողն, այլ նաև նորա մշտաց բնիկին :

Մտքն խնջեալ և վատտակարեկ տուն կը վերադառնայ հանգիստ գլուխէր համար : Նմա պէտք չեն միայն կանոնս որ առանին կեանք մը և զարգարեալ տուն մը, այլ պէտք է մանաւանդ զարգարուն միտք մը : Կինը պէտք է մանայ թէ ինքն բնութեանց ուրախութիւնն հրապարհ և դրօսանքն է : Առանին կենաց քաղաքականութեան մեծ սկզբունքն կարհանջէ որ կինը ջանաց իւր ներքին կեանքն ուրիշներէ աւելի հաճելի երևցնել ամուսնոյն : Ուրեմն հաճոյ երևիլն ալ կերպով մը կնոջ պարտքերէն մին է : Այս կատարելութիւնն որչափ ալ ունեցողին աչքին կարեւորութիւն չունենայ մեծ աղժէքունի այլոց երջանկութեան վրայ բրած աղեցութեամբ : Առանին կենաց մտերմութեան վրայ հրապար աղբօղն որտի կըթուծիւնն է :

Այլ նոյն իսկ մտերմութիւնն, որ այնքան հեշտութիւններ ունի իւր թոյլ և ցամաք վայրկեաններն ալ ունի : Մեծագոյն զգայումներն նոյն իսկ բարեպաշտականներն, ունին նամանօրինակ տկար վայրկեաններ, ո՞րքան աւելի մարդկային զգայումներ :

Մտերմութիւնը խորհրդապահ չէ,

իւրաքանչիւրին թերութիւններն և սխալ քայլերն կը մատնէ : Սրտետուր և գեղեցիկ դարութեանց միաբան ճաշակ մը ճանճրութի վայրկեաններն կը ընտ, փոխադարձ թերութիւններն կը քօղարկէ բարքերն կը մեղմացնէ ու կը մերձեցնէ և վերջապէս անհամոճայնութեանց առաջն կառնու : Փոքրինչ երաժշտութիւն ի միասին թղթատուած տետրակ մի, բնիկութեամբ կատարուած բնիկըցում մի, խօսակցութիւն մը գեղեցիկ և ազնիւ դրօսանքներն, որ առժամանակ մի և զայրն և գլինն կը հեռացնեն գրոց աղմուկէն, բնութեան կան հոգերէն և մտերմութեան վտանգաւոր յոռակութեան : Ըսել չենք ուղեր թէ կինը բնութեան իրեն չտրհածէն աւելի հոնճար պարտի երեցնել, բնական պարզութիւնը լատպոյն է քան արուեստական տխրութիւն մը : Բայց պէտք է բնութեան տուածն մշակելու և զարգացնելու փոյթ տանի : Չենք կրնար պահանջել որ կինը գիտական բարձր խնդիրներու մասին խորին ծանօթութիւններ ունենայ . կը բաւէ որ իւր շուրջը գտնուածներն ճանչնարու և ի նոսա զարմանալու տրամադիր լինին : Հարկ չկայ որ նա մանրամասնօրէն գիտնայ ճարտարապետութեան, նկարչութեան և կամ գրողիտութեան տեսական կանոններն և մասնաւոր օրէնքներն . սակայն հարկ է որ անզգայ չմնայ հոյակապ շինուածի մը կամ գեղեցիկ նկարի մ'առջև : պէտք է կարգայ Տիկինն Սէվինէի, Ռաֆինի սղբերգութիւնքը առանց աչքերը վաւելու :

Նախընթաց գլխոյն մէջ ըսինք թէ այլը պարտի կնոջ գատտիարակը լինել, և նախնական կըթութեամբ նորա տոացած սկզբանց աւելի ոյժ և հաստատութիւն տալ, սակայն կինն ալ կարող է իւր կարգին ամուսնոյն

դատարարական թեան խնամք տանիլ և
և կատար հանել, իւր ջանքը պիտի լի-
նի նորա բարուց դաժանութիւնը
մեղմացնել, ստորին և հասարակ սո-
վորութիւններէ հեռացնել, նորա կեր-
պելուն ազնուականութիւն մը տալ և
այսպէսով մարդկային ընկերութեանց
մէջ երեւելու աւելի արժանի ընել
զայն : Առանց խի նմանօրինակ ան-
հաւաստութիւն մ'ենթադրելու առն
և կեաջ գատարարական թեան մէջ, չը
կրնար գտնուիլ մարդ մը որքան մը-
շտկեալ միտք և կիրթ ակորժակ ու-
նենայ, որ զգացմանց փափկութեան
մասին կողմէն սորվելու բան մը չու-
նենայ :

Սակայն աւելի մեծ և դժուարին
առաքնութեանց վրայ խօսինք : Թէև
մարդուն ձեռքն է ընտանեաց գլխա-
ւոր տեսչութիւնը և արտաքին գոր-
ծոց նկատմամբ բացարձակ իշխանու-
թիւնը . բայց ասով պէտք չէ կարծել
թէ կենը բոլորովին զրկուած պիտի
մնայ իւր ամուսնոյն գործունեայ կե-
նաց մասնակցութենէն :

Ինքը պարտաւոր է ճանչնալ նորա
գործերուն խելամուտ ըլլալ և ոէր ու-
նենալ անոնց վրայ . պարտաւոր է իւր
կարծիքն յայտնել և ի պահանջել հար-
կին յորդորել, քաջալերել և կամ ըզ-
դուլացնել : «Կին մը, կըսէ Տիկին տը
Ռէմիլզա պարտի հասարակաց գործե-
րով զբաղող ամուսնոյն խօսակցու-
թեանց մէջ հաճոյ երեւալ, կարող է
ինքն ալ նորա կարծեաց վրայ ազդե-
ցութիւն ունենալ, եթէ խորհրդարանի
անդամ է նորա գրուածոց վրայ, եթէ
մատենագիր է, նորա քուէին վրայ ե-
թէ քաղաքացի է : Պէտք է մասնակից
ըլլայ նորա խորհրդոց նկատմամբ ի
գործ դրած արուեստին կամ գիտու-
թեան յառաջադիմութեան :»

Շարունակելի
Ս. Գ. Հ.

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ ՕԳՈՒՏՆԵՐՆ

Կը բերկրիմք յոյժ երբ բանադատու-
թիւնն ուղղախոհ կենթարկէ վիճմանց,
գործ մի կամ անձն . ասի օգտա-
կար է յոյժ թէ քննադատութիւն և թէ
քննադատողին . վիճարանութիւնք,
հրապարակային կամ առանձնական,
միշտ յուղղութիւն կածեն, բայց երբ
ոյգ վիճարանութեան հետ հեղհեղու-
թիւնը կը խառնուի, երբ չարամտութիւ-
նը մեծ տեղ կը բռնէ քննադատական
մէջ, երբ թշնամական ոգի մը ի վեր կե-
րելի որ կը պահանջէ հին հաշիւներ
մաքրել, այն ժամանակ կը հեռանայ
իւր վսեմ նպատակէն, որքան էջեր
ի դուր կը ընու, յորս կարելի էր օգտա-
կար ծանօթութիւններ ընել :

Յաւալի է ըսել որ այս քննադատու-
կան մասը հայ գրական աշխարհի վրայ
խիտ անձկադոյն տեղ մը կը բաւէ : Հայ
քննադատք կամ վիճարանողք անձնա-
կանութեան դէմ հարուածներ տալով,
յարձակումներ ընելով՝ կը լռեն : Գծուծ
ողկներու կամ նախանձոտ Զոյլիներու
դանն բռնական տաւար է առ լեզ ու-
րոց յարձակմանց առջև աննկուն մնալ
ճշմարիտ գրողիս պարտքն է :

Գրողիսաց դատարանը մոմից աշ-
խարհն է, հոն կերթան միշտ նոր դափ-
նիներ առնուլ կամ քննադատութեան
բախուց մէջէն պէտք է անցնի, պէտք
է հարուածներ կրէ, այլ ոչ չարամտու-
թեան, ոչ թշնամեան :

Եւ այդ գրողէան քննադատեալ
միթէ հարկ է որ յուտահատի, երբ հե-
ռուէն իրեն ականջին կը հասցնեն նորա
սխալներն կամ թերութիւններն, նոցա
հարուածները կուգան կը վշտեն իւր
ոտից առջեւ, և չեն վստուեր իրեն,
ինչպէս մրդակոծ ալիք կը բաղխեն ա-
սաստ ծովերն իբրեւ սպառնալիք և
յետոս կընկրկին կարծեո կորակոր :

Քննադատին և քննադատելին ընդ-
էջ կայ գաղափար մը, ժողովուրդն որ
տալան օրէն կը յենէ Պեր խօսքերն և
լսելուն իւր վճիռն կաշմուէ։ Նա
գիտէ թէ ի՞նչ պիտէ յառաջ կուգան
վիճարանաթիւնը ողջա խո, և ի՞նչ ու-
ղիւն է յառաջանան չարամիտ վիճմանք։

Մեր քննադատական մասն դադ-
րած է գոթիէ, և է՞ր չգողբի, քանի որ
քննադատելի մասերուն ք համ ոչ քննա-
դատեալ երկտիրութիւնը չեն այնքան
ժուտ ու ժողովրդեան էջ, ապինքն թէ
քննադատութիւնը չէ տարածուած
հայ ընկերութեան ամեն խաւերուն էջ
մասնադրութեան ճաշակն չ'ոյ ի բա-
ղամ տեղիս, և հայ հեղինակը ինք-
նախ թնադատներուն համար միայն
պատրաստեն իրենց երկեր, նոցա հա-
մար միայն տքնին և աշխատին, որպէս
զի նոքա եւս ծաղրեն և այդպէս պառ-
կեն հայ հեղինակաց ջանքերն։

Գրածքիս սկիզբն յայտնեցինք
թէ կը յարգենք ալոց բառերն կամ
կարծիք ըսել, անտարակոյս հետեւելու
ջանալով յօգտակարն, իսկ նոցա կը վե-
րադարձենք այն ամեն չարա խո ա-
սացումներ որք կը կարծեն իրենց
դրձին զարդ ընել, իրենց գրական ար-
ժանեաց նշան։

Ասենք ամբարտաւանական անճառ-
սկրութիւն, և խնկարկելի զղուշանանք
ցվերջ, կըզգանք իբրեւ մարդ մենք
եւս ենթակայ սխալելոյ, այլ ջանանք
որ քիչ սխալին մեր փառքն լինի,
կամ աւելի մեր փառասիրութիւնն։
Խմաստակութիւնները ինչպէս նաեւ չա-
րամիտ լեզուներու չափաւանդանել լաւ
կը համարենք։ Քննադատութիւնը աւ-
ելի հեղինակին անունը ժողովրդական
ընելու կը նպատէ, և շատ անգամ
մեծ մտքոյ բաժինն է քննադատութիւնը
ու չայ իդական սեռի էջ նշանադր
հանդիսացաւ, եթէ ոչ Սրբա՛հի Տիւ-

սար, իւր Մայրնէ վրայ եղած բաղամ
քննադատութեանց պատճառաւ։

Չենք մոռնար ըսել թէ տիկին Տիւ-
սարի նշանադր գրագիտահի լինելն
նորա գործով հաշակուեցաւ։

Ազգաց պետեր, իշխաններ, երե-
ւելի գրագէտներ, արուեստագէտներ
միշտ ենթակայ են քննադատման. մե-
ծաց անկ է քննադատութիւնը։

Մեր զարմանքն չկրցինք բռնել,
երբ ազգային թերթի մը մէջ անխմատ
քննադատութիւն մը կարդացինք ամ-
փոփեալ ի քանի սողերու էջ։ Բառ-
չենք գտնել պատասխանել չարակո-
սութեանց։

Վշտացեալ հայտն որ իւր անիրաւ
յարձակմանց զմեզ եւս կը վշտայնէ.
ինք վտահ թուղ լինի թէ իւր վճիռ եր-
կար չի պիտի տեսէ, և պիտի աշխա-
տինք միշտ օգտակար լինել մեր սիրե-
լի հայ ժողովրդեան։

Պատիւ է մեզ, զի ոյլոց գիտողութե-
անց ենթարկուելու ժամը հասաւ ա-
հա վերջապէս, կ'փախաքէինք որ աւել-
ի կանախէն լինէր մեզ այդ ծառայու-
թիւն, մանաւանդ ազատ աւէն չարա-
միտ յարձակումներ։

Լաւ ի միտ անուել պորտիմք քրե-
նադատութեան պայմաններն և անոնց
մէջ շարժիլ, գրական աշխարհը որբա-
վայր մ'է, որոյ շուրջն են ժողովուրդը.
ժողովրդոց ներկայութիւնը սուրբ որով
և պատկառելի կընէ աւէն ինչ ուստի
զգուշանանք՝ մեր վիճարանութեանց
մէջ գրաբանել։

Պարտիմք գիտնալ թէ նոքա զմեզ
գրագէտք կը ճանչնան իրենց մտայ
առաջնորդ, արդարժանի եմք մենք
ոյդ պատուին, երբ գրական ձեւակեր-
պութեանց տակ նախատել միայն կու-
սուցանեմք։

Ժամանակիս սգին կ'պահանջէ խըն-
դիր մը կամ ուրեւ բոն մը լուսարա-

ներու համար ի քնին առնուլ, այլ ոչ ոք հակառակիլ. բնդունուած ճշմարտութիւններն խալ քննութեան ենթարկելու պէտքն կ'զգացուի. մաղթենք միայն քննադատից համար ուղղախոհութիւն և իմաստուն դատումն, որպէս զի ժողովուրդն եւս օգտի իւր առջև կատարուած ամէն վիճարանութիւններէ, նաեւ այն վիճարանութիւններէն՝ ոյց նպատակն է հարուածել նոխապաշարումներն և մոլորութիւններն, որոնք գեռ բաղում ուրեք տգիտութեան խարաղաններով կը հարուածեն ուժգնապէս բաղում ժողովուրդներ:

ԱՌ ՀԱՅ ՕՐԻՈՐԴՍ

Օրիորդ չքնաղ
Յար ըզդատ լերուք՝
Հըրճուանս առնուլ վաղ:
Թէ տեսից ըզձեզ
Դիմեալ ժիրածիր
Փառացն յասպարէզ,
Եղէց խոստովան
Խնդութեամբ յայնժամ
Զօրդիւնս ձեր համայն:
Ծաղկունք քաղցրաբոյրք
Մատաղ օրիորդք
Եւ հեղանամբոյրք,
Ըզհետ լաւութեանց
Գնացէք դուք արագ
Առնուլ փառս անանց.
Առէք ի միտս ձեր,
Զի յաւուր միում
Ի ձեզ բնակեաց Տէր:
Օրիորդ ցածուն
Որպէս վարդենի
Սփռէ շնորհ անհուն:
Է գանձ որպիսի՝
Միտ օրիորդին
Զըրիւք գեղանի:
Յուսմունս պարապեալ
Ըզ տգիտութեան

Բարձէք ըզմուայլ:

Լուծէք դուք յաւէժ

Սյնու ըզնորին

Զանողորմ վրէժ:

Նկատեմք յարածամ

Ըզձեզ, օրիորդք

Պար հրեշտակիրամ:

Որ ինչ ի սերկեան

Սերմանէք ի սիրամ

Քաղէք վաղորդացն,

Պատկեր իսկաքանչ

Իցէ օրիորդն

Գեղոյն ի ճաճանչ:

Առաւել քան զայն

Որ յանմեղութիւն

Լինի ապաստան:

Լերուք անմեղք, օհ

Զի առնուցուք վաղ

Ըզձեր բրարիոն:

Ի գրգանս բնաւ չիք

Ոչ անդորրութիւն

Ոչ կեանք երջանիկ:

Մըտօք ընդ եթեր

Սլանամք թէ տեսցուք

Զձեզ ըզդատատէր:

Օրիորդք չքնաղ

Ըզդատ լերուք յար

Հըրճուանս առնուլ վաղ:

Ե.

ՈՐԲԱՅԵԼՈՅՆ ՍԻՐՏՆ ՄԻՇՏ ԳԻՇԵՐ Է

Ի՞նչ քաղցր են ծնողաց գգունքն և ի՞նչ ցանկալի, արդեօք յաշխարհի կայ ինչ՝ զոր կարենամ այնմ նմանեցընել: Սառու գիւ ծնողաց խնամքն ու գորովանքը, զուակաց սրտին պայծառագոյն լոյսն է. ծնողաց սիրալիր արգահատանքը և ժպտալիր գրգանքը՝ որդւոց հոգւոյն ոսկեճաճանչ արեգակըն է: Քանիցս ապրին ծնողք՝ այնքան կը ցոլայ որդւոց սիրտն և մանաւանդ նոցա օրերն են աւուրք ցնծութեան և քաջալերութեան:

Ծնողաց գողտրիկ սերն վառն որդւոյն ամրապինդ պարիսպ մը, անսասան, եւարան մի է. ի պաշտպանութիւն նոցա վշտերուն մխիթարանք. ցաւոյ բուժումն է. սիրտին ք ի տխրութեան և ի տառապանս : Եթէ մանկան մը ծնողքն ողջ են, արդեօք կփնտուէ՞ տակաւին այլ երջանկութիւն. եթէ զաւակի մը ծնողքն ոչ ևս են, կը խնդրէ՞ արդեօք այլ ևս մխիթարանք կտա՞ երջանկութիւն :

Որչափ քաղցր է ծնողաց տեսքն, նոյնչափ վշտալի և ցաւալի է նոցա կորուստն : Որչափեալ մանկիկն չէ կարող իւր վշտերն խափանել, այլ ևս մարած է նորա սրտի կանթ եղի, այլ ևս չիժած է նորա սրտի արեգակնային լուսաճաճանչ ճառագայթն. և չիք ինչ որ կարենայ նորա վիրաւորեալ սրտին բաղաժան լինել : Նորա աչքերն երբեմն կը դադրին լալէ բայց նորա սիրտն յարածամ կողբայ և սիրտի ողբայ մինչ ցգերեզման :

Այլոց համար հայր մայր կոչելն նորա համար մէն մի հարուածներ են, սայրասուր նետեր են : Սիրտն կը լնու բաղմատեսակ տազնապալիւր դժուարութեամբ անլուծելի խնդիրներով, սակայն ով կը հարցնէ նմա թէ ինչ ունի : Մնկողինք այլոց համար հանգստարան մի է ի գիշերի բայց որոց համար փշալից մի գեւարան նա ցորեկն ի սրտէ կարտասուէ և գիշերն իւր ուռուցեալ սիրտն փոքր ինչ հանգըստացունելու համար իւր բարձն դառն արտասուքով կողովէ :

Ո՞հ տարաբաղդ ժամեր, ո՞հ տրամալի վիճակ, ամեն ոք արեգական ոսկենշյլ և լուսավիւռ ճառագայթներն կը վռյեւեն, բայց որբացելոյն համար միշտ մթին է աշխարհ, ոչ խաւար աչքն լոյս ունի և ոչ տխուր սիրտն խնդում : (*)

ԹԱԳՈՒՀԻ Յ. ՄԱՂՆԻՍԿԵԱՆ

19 Յունիս 1885

Մեզպուրեան վարժարան

(*) ԸՆՏԱՆԻՔ — Սոյն գրութիւնն կհը-

ԿԱՆԱՆՑ ԴԵՐՆ ԸՆՏԱՆԱՅ ՄԷՉ

Աւելի լաւ է մեռնիլ

քան զէշ գործ մը գործել :

ՊԼԱՆԻ ՏԷ ԳԻՄԻԼ

— Որչափ գոհ եմ ջուրի պէս կարգաւ գիտնալուս : Օր. Ա. ինձ տուաւ գիրք մը՝ յորում էր գեղեցիկ պատմութիւն մը. ցերեկն զայն ընթերցայ մայրիկիս և քրոջս, և այս՝ նոցա մեծ հաճոյք պատճառեց :

— Ի՞նչ պատմութիւն էր :

— Ժանտ Արքի պատմութիւնը, պարտն : Մայրիկիս շատ լաւ գտաւ զայն. քոյրն, այն չարաբաստ Ժանին մահը լըսելով, արտասուեց և նա ըսաւ ինձ՝ ինք շատ կհպարտանար գիտնալով թէ Դաղիա փրկուած էր երբեմն մատաղ աղջկան մը շնորհիւ :

— Նա շատ իրաւունքի ունի հպար-

րատարակեմք թերկրանօք, Ազնուուհի Օրիորդն աշակերտուհի է Մեզպուրեան բարեհամբաւ վարժարանի, և յոյս կուտայ թէ յապագային՝ նոյն վարժարանի և մանաւանդ իգական սեռի պատկանէրէն մին լինի : Վերոգրեալ գըրուածն նոյն վարժարանի այս տարուան քննութեան առթիւ յիշեալ աշակերտուհւոյն գրական կարողութիւնը կարտայայտէ :

Սոյն գրութիւն հրատարակելուն հետ, սա ևս կը տեղեկացնենք Աղջիկ ընթերցողաց թէ յիշեալ Օրիորդն շատ քիչ ժամանակի մէջ կարողացած է Մայրենի լեզուն ուսնիլ յաջողութեամբ և խիտ վարժ կերպով դրել, այն է՝ սրտի լեզուաւ. և գոհ ենք բաւելով թէ սոյն գրուած երբէք ուսուցչի սըրբադրութեան լավէն անցած չէ. ուստի և մեք նոյնութեամբ կը հրատարակեմք :

տանալու, որդեակ իմ : Ժամառ Արք մեր վառքերէն մին է :

— Պարոն, դայն կարդալով խորհրդածութեամբ՝ դրառեցայ բանի մի մասին . այն է թէ մեր բալը պատմած պատմութեանց մէջ միշտլարք կը հնարեն ամենայն ինչ , և ոչ թէ կանայք : Ընդէ՞ր է այս : Սաղայն մատաղ օրիորդք աւելի հանճար ունին քան փոքրիկ մանչերն , վասնզի Օր. Ա. Ն. Ն. ինձմէ աւելի լաւ կը պատասխանէ և լաւ ի խոսկաւնու քան զՊ. Եղուարդ :

— Ճշմարիտ է այս . Օր. Ա. անմիջապէս ի խոսկաւնու և նա այս մասին վառասիրութիւն չունի : Ասոր համար փոքրիկ քոյրս կը սիրեմ :

— Օն ուրեմն . Օրիորդ փորձեցէ՛ք մի անգամ Զեր խելամուտութեան վարժութեան , և բացատրեցէ՛ք թէ ի նշու համար կանայք սակաւ են հնարիչներու թուոյն մէջ :

— Տիկին , Պարոն , կը թուի ինձ թէ այնքան բաներ հնարելու համար հարկ էր դրալիլ : Զեմ գիտեր թէ կանայք պիտի կրնայլ՞ն շուկշարժ մեքենայ յօրինել Սթեֆէնսնի պէս . այլ անոնք պարտաւ չեն գտած նոյնին համար վառքն զի անոնք մեքենաներու վրայ պոչտօն ունենալու սահմանեալ չեն , և խիստ նորոնչան պիտի ըլլար տեսնել զանոնք որք կուսանին մեքենադործութիւն կամ չափադիտութիւնք :

— Ասի շատ իրաւացի է , փոքրիկ քոյրս : Ընկերութեան մէջ կանանց դերն նոյն չէ տրանց հետ . կնոջ կեանքը բոլորովին ներքին է և իւր ազդեցութիւնը ընկերութեան վրայ կներգործէ բոլորովին անտեսանելի կերպով : Ասոր համար պէտք չէ բռնել թէ անոր դերը նուազ է և ազդեցութիւնը աւելի փոքր , այն միայն ծածկեալ է . ապա է աւելի :

Կանայք իրենց ազդեցութիւնը կը

գործեն նախ մանկանց վրայ . և նշու նաւոր բան է որ շատ հշտիտաւ մարդիկ կպարտին այն քատիւթիւնները իրենց մօր գոտւոյ և օգիտակիտ որք պիտենք նշանաւոր կրնեն : Յիշէ՛ Ս. Լ. ոգովիս . սր նա մայր ու էր լեծ որդեցի թեան տէր կին մի , Քլաշ տը Գաստիլ : Անէն մարդ գիտէ իւր որդւոյն ուղղած խօսքերն . « Գիտես , Լուդովիկոս թէ որչափ ես գրեց կը սիրեմ » . սակաւ հագար անգամ տեղի նուխա եծար կը համարեմ որ դուն ճեռնիս քան թէ կամաւ չորքք մը գործես : Ասի՛ք հաւեցիր որ որչափ անարդարութիւնք մեծ չարիք մ'է . և թէ որչափ պարտիս հեռանալ անկէ : »

Այս վեհ խօսքերն իրենց արդիւնքն ունեցան , և երիտասարդ իշխանն որ կը զարգանայր այսպիսի նշանաւոր եղանակաւ մը , Գաղիոյ պատմութեան մեծագոյն տիպարներէն մին եղաւ :

Թէպէտ և կանայք ինչպէս դուք լաւ բաժնէք , Օրիորդ , խիստ դուռն ուրեք կուսանին չափադիտութիւնք և դիտութիւնք . այլ սակայն այս կանան իւր զարտուղութիւններ ունի . և մէկ քանի կանայք այս դիտութիւններն ուսանելով նշանաւոր հանգիստացած են . կուղե՞ս որ էէկ քանի օրինակներ տամ :

— Ոհ , այո , մեծ հաճոյք պիտի պատճառէ ինձ :

— Սոֆի Ժէյմէն , Մատամ Գասիէ :

Գաղիա նշանաւոր թուալաններուն մէջ ըլլալէ զլաւիրանժ , որ կապրէր իսկիպն ներկայ դարու : Նա էր ուսուցիչ բաղմարու ետտեան և բարձրագոյն վարժապետական դպրոցաց Լալրանժ առաջին դպրոցին մէջ դասախօսութիւն մը կրնէր . և նոյն դասախօսութեան կը խմբադրէին աշակերտք գրաւոր կերպով : Նոցա դատողութիւնը հրահանգելու և նոցա բարեյորդոր նախանձը զրդուելու համար , երեւելի ուսուցիչն իւր աշա-

կերտները կը բռնադատէր գրաւորապէս ու գլխի առ ինքն այն բոլոր աւարկութիւնները կամ խորհրդածութիւնները զորո իւր դատախաութիւնը իրենց պիտի թելադրէր :

Կը պատկէ ինք թէ օր մը նամակ մը բնագոնեցու որ խիստ դժուար աւարկութիւններ կը պաշտնադէր որոնցմէ ինք զարմանալ վ յափշտակուեցաւ : Անտարագիր էր նամակն : Երբ նա իւր գոտ սխտութիւնն ընելու եկաւ , հարցոց իւր աշակերտաց թէ իրենցմէ ով ուղղած էր առ ինքն հմտակց խորհրդածութիւններ : Բոլոր աշակերտք լռեցին , և ոչ մին յայտնեց զանձն իրր հեղինակ նամակին :

Յաջորդ գասուն ուսուցիչն բնգունեցաւ նոր խորհրդածութիւններ այն լաներուն վրայ որոնց մտին խօսած էր , շատ մը զարմանալի հաշիւներով և բոլորովին նոր գիտերով որք զերեւելի ուսուցիչն կընկղմէին մեծ զարմանքի մէջ : Իւր գատախօսութեան վաղով դարձեալ ուղղեց իւր շնորհաւորութիւններ առ անձանց թէ հեղինակն նամակին և խնդրեց յերևան բերել անձանց թէն զանձն : Այլ բոլոր աշակերտները յայտարարեցին թէ չէին երբէք նամակին հեղինակ և ուղեցին տեսնել նամակը անոր գրուած ճանճալու համար : Այն գրուած քը նոյա անձանց թէ :

Վերջապէս , գասն վերջ , աշակերտ մը մտեցաւ ուսուցչին և յայտնեց անոր թէ հեղինակն տասն էր և աթ տարեկան մատաղ աղջիկ մը , Սոփի Ժէրմէն անուն : Լակրանժ գնաց իսկոյն ծագկահատակ Սոփիի հայրը գտնել և անոր յայտնեց իւր զարմանքը :

Ի նշ սակտի աղջիկ է աղաղակեց հայրը : Մենք կտրելն բրած ենք զինքը արդիւնէլու համար խիստ լարջ բնաւորութեան յատուկ ուսմանց չարարողեալ , և ահա մեր ջանից արդիւնքը :

Երբ տաներկու տարեկան էր գիւղաւածով անոր ձեռք ինկաւ Մաթէմատիքայի պատմութիւն մը , անոր մէջ կարդաց նա չափազեա Արքիմէզէսի պատմութիւնը և այն ժառանգութիւններն զորս նա կը նուիրէր իւր գիտութեամբ իւր պաշարեալ հայրենեաց , հոռվմէական նաւերն այրելով ապակիներու և հայեղիներու միջոցաւ :

Ահա ասով մեծ եռանդով վառուեցաւ չափադիտութեան համար :

Մենք անկէ յաճախ յափշտակած ենք այս գիտութեան վրայ ճառաղ գրքեր , զորս կրցած էր նա տանուլ : Այլ նա իշտ միջոց գտած է զաննք ծածկելու կամ ուրիշ գրքեր գնելու : Նա վերջապէս չափադիտական գիրք մը բաղմութիւ կտորներու բաժնեց , և այն էր տորներէն ամէն մէկը մասնաւոր թարգմտոցի մէջը կը պահէր , երբ իւր մայրը և ես այն կտորներէն մէկն գրաւէր , իւս լալորն իրեն կը մնար , և կը պարտալէր թերթերուն վրայ . . . կը կրկնեմ , պարան , ստիպի տղջիկ մ'է և աննկուն յամառութեան մը տէր է :

Մի ցաւիր , բաւ անոր Լակրանժ , վախնալու բան չէ թէ նոյն ուսման սիրահար շատ զաւակներ կունենայ և երբ այլք անաստուն իրենց ծնողաց ծուլութեան քան աշխատութեան էջ ջմտնուելու համար է :

Սոփի Ժէրմէնի անունը քիչ ժամանակէն էր քողայի մէջ հռչակուեցաւ : Նա ծանօթացաւ չափադիտական գիտերով և այն գրքերով , յորս բարոյական և բարեպաշտիկ մեծութիւնը գիտութեան չափ նշանաւոր է :

Սոփի Ժէրմէնէն զտո նշանաւոր Մատամ Ծասիէ , որ թարգմանութիւններ բրած է յոյն և լատին գիտութեան գործերէ :

Թարգմ.
ԶԱՐՈՒՆԻ

ԳԵՂԱՆՈՅՑ

ԺԱ.

Հետեւեալ օրն գիւղին գերեզմանատունը փոխադրեցաւ հէք թերեղի դիակը, լուծ էր նորա համար ամէն ինչ, ռակայն Գեղանուշի համար թշուառութեան նոր թուական մը կրացուէր, նորա համար կը լռէր ուրախութեան երգն, և ամէն ժամանակ լալու անդուռ պ փափաք մը կունենար: Հէք դուստր, զոր թշուառութիւնը որդեգրած էր իրեն. գեղացիք բոլոր կը հարցնէին թէ ի՞նչ պիտի ընէր Գեղանոյշ այնուհետեւ, յաճախ զանի կը տեսնէին գիւղին գերեզմանատան մէջ նոր քրքրեալ հողակոյտի մը առջև ծուներ լիւծ, լուրեայն կողմէր և հեկեկմամբ կարտասուէր. նորա ծանօթ և կղզուշտոյնէին զանի այս սգակիր պաշտամունքէն, բայց նա իւր ներքին ձայնին կանապր տակ լի քան իւր ծանօթից, զի ո՞չ ապաքէն այսպիսի պարագայից մէջ մարդ իւր տիրական իշխանութիւնը գործադրել. իշխանութիւն մը որ իւր իրաւունք է:

Բայց թշուառ աղջկան կացութիւնը վատթարացած էր, բարեկեցութիւնը խոյս տուած էր անկէ. ծովեղբորի ձրկնորսները երբ երգ ի բերան կը չրջէին, կը լսէին հեռուէն ողբական հառաչներն այնքան սրտաշարժ, մինչեւ անդամ նորա կը գաղթեցնէին իրենց զուարթ երգերը, և ուշադրութեամբ մտիկ կընէին:

Գիշեր մը երբ աստղազարդ էր երկինքը, և հովն կը զովայնէր այրած ճաւառներ, արձագանգն տխրաբար կը բերէր հէք օրիորդին ողբերն, զորս կը յեղյեղեր նա նստած ծովեղբուն ժայռի մը վրայ: «Համայն բնութիւնը այս պահուն լուծ կարծես կուզէ լսել թշուառին ողբերն, նա միայն է ինձ մխիթար, յիշաւ թէ և մայրս մեռաւ, բայց մայր

բնութիւնն զիս անէ՛լ խիթար չպիտի թողու: Ա՛հ, առանձին եմ աշխարհի վրայ, չունիմ ինչ, ոչ ոք պիտի ուզէ անպաշտպան օրիորդի մը վրայ հայրական հովանաւորութիւն մը տնտեսել. թերեւ քիչ ժամանակէն չլիտնան թէ ո՞րու ուրդի էի ես թէ վոքր ի շատէ դաստիարակեալ էի, թէ տիրեցի առաքինութիւն այնչափ որչափ պարտի օրիորդ մը: Թերեւ աշխարհը կարծէ թէ ես իմ անառակութեամբ անհեղ կնոջ մը մահուան պատճառ լինիմ, թէ նորա թափած արցունքները իմ մաղերովս օրբած չլինիմ աշխարհ միշտ պատրաստ է անպաշտպան որբի մը վիճակն հեղնել, մանաւանդ եթէ այն աղջիկ մը լինի:

«Իցիւ թէ քիչ ժամանակէն հնչէ այն ժամն յորում երթամ գտնել թերեզն քիչ ժամանակէն քահանային խոստացած երանութիւններն ես ալ վայելեմ. անշուշտ պիտի վայելեմ, աշխարհի վրայ ով որ կամօք կը խնդրէ և եռանդեամբ կարժանանայ այնմ:

Ուր ես, անձկալիդ իմ թերեզ, պիտի գտնեմ գրեզ, թերեւ քու մօտդ եմ ես»

Այս խօսքերն կը լսէին բազումք և կը մորմոքէին, այլ ոչ ոք ձեռնհաս կղզար զանձն Գեղանուշի օգնելու համար, կամ զանի պէտք էր որդեգրել և կամ յամուսնութիւն առնուլ, թէ և ոչ առաջնոյն, այլ երկրորդին ցանկացողներ կը գտնուէին, զի Գեղանոյշ գեղանի էր և այս բարեմասնութիւնն զանի շուտով ամուսնական կենաց մէջ մտցունէին թերեւ, այս մասին մոռադրութիւն կար ձկնորս աղքատիկ գասուն մէջ. բաւական տարեւոր ձկնորս մը որոյ կինն այն ինչ մեռած էր, օրիորդին համար յօժարեցաւ զինքն ամուսին ներկայացնել իւր ձկնորս բարեկամաց, նոքա թէ և միութեան անպատշաճութիւնը կը տեսնէին. սակայն որովհետեւ իրենց մէջ ազդեցիկ էր, չխոստովանեցան ճշմարտութիւնը,

այլ և իրենց կողմէն ալ շատ ջանացին ձկնորսն համոզել այս բարիքն ընելու անսլաշտպան, լքեալ օրիորդին. ձկնորսը հետզհետէ կը հաստատուէր իւր մտադրութեան մէջ, և խօսքը կը պատէր բարեկամաց մէջ:

Աղջիկը անտեղեակ էր տակաւին իրեն նկատմամբ եղած հոգածութեան, նա միայն իւր սրտին ցաւերով կը վշտակրէր, և հիւժեակ էր յայժ. վարդմէր նա, ուրեմն էր չթօշներ: Սակայն կրօնական մխիթարութիւնք զանի ուրախացնելու ջանահասար կը լինէին և յայտմ, ինչպէս յաճախ այս անգամ ալ կը յաջողէին. նորա տունն էր գիւղին եկեղեցին՝ և կալօթէր հոն երկար ժամեր: Նորա եկեղեցիէն վերադարձ պատկառանք կազդէր տեսողաց, եթէ նա հետաքրքիր լինէր իւր շուրջն անցած դարցածին. խոյն պիտի տեսնէր որ մատնանիշ զինքը կը ցուցնէին, և նշանացի ձևերով իրենց ուրախութիւնը միմեանց կը յայտնէին. եթէ այն պահուն ներելի ըլլար անոր՝ անտեսարար սողոսկիլ իւր համբուն վրայ կեցած մարդոց մէջ, պիտի լսէր նոցա խօսակցութիւնք և պիտի զարմանար թէ նոքա իրեն ի մօտց դալիք երանութեան վրայ կը բերկրէին, այսինքն ծերունի մատաղ օրիորդի մը հետ միաւորելու երանութեան վրայ:

Այս փափաք որ ցայն վայր բարեկամական շրջանակի մէջ կամփոփուէր, պաշտօնական հանդամանք մը ևս սկըսաւ առնուլ, քանի մը խոհական մարդիկ գացին թերեզի և Գեղանոյշի տան երկրէն և խնդիրն անոր առջեւ պարզեցին, յայտնելով միանգամայն թէ այս միայն օրիորդին վիճակի բարւոքման համար մտածուած է, թէ առաջարկեալ ձկնորսը իրեն հայր իրիւ տմուսին անոր վրայ պաշտպանութիւն պիտի ընէ, թէ Աստուած այսպէս կա-

մեցեր է:

Քահանայն օրհնեց նոցա փափաքն, բաւ թէ ինք իւր կողմէն պատշաճ կը դատէր, բայց հարկ էր անգամ մը աղջիկը խոստովանցնել և յայտնել նորա կրօնին ինչպէս նաեւ նոցա խնդիրքն: Բայց բարեյաջող պատճառ մը արդելք եղաւ այս պժգալի խնդրոյն, յորում անմեղ օրիորդն խաբուելով կամ անգիտութեամբ թշուառութեան դուրն գլորէր. սակայն Աստուած նորա հետ էր, տնանկին և որբոյն Աստուածը:

Գաղիացի քահանայն՝ որ թերեզի հիւանդութեան ժամանակ այցելած էր երկրորդ այցելութեան դեռ անգիտակ էր դժբաղդ արկածին, սակայն մարդկային բնազդումը անգործ չը կենար, ուստի քահանայն նախազգացում ունեցած էր, և կըսէր ինքնին թէ թերեզ մեռած է:

Երբ քահանայն առաջին անգամ տեսաւ զԳեղանոյշ. դուշեց հէք աղջիկը ցաւագին. «Հայր, մայրս մեռաւ» — Ոչ, զաւակս, ողջ է նա, երկնից մէջ իւր առաքինութեամբ կենդանի:

Ձանց կընեմք հոս յիշատակել նոյնպէս քահանային խօսքերն մխիթարական, նա բարի հօր մը նման ամէն իւր գանձեր թափեց նորա առջև, որոնցմով նա յափշտակուեցաւ և իւր ջնորհապարտ սիրտն քահանային աջն կրկին և կրկին համբուրելով գոհացուց:

Բարեսիրտ քահանայն տեսնելով հէք աղջկան հիւժեակ դէմքը, թախանձագին խնդրեց որ քիչ մը ժամանակ պատիւ ընէ իրեն հիւր լինել ի կղզի:

Գեղանոյշ զիջաւ նորա թախանձանայ: (Շարունակելի)

ՀԱՐՄԱՅՐ

ՀԱՒԱՆԱԾՈՅՔ

Մեր ամեն տեսած չինք հասկնար, բայց բան մը ալ չենք նախատեր: Ոչ ովսանեա կը կարդանք Եղեֆ տը Մեա-տրիպէս, որ կուզէ դահիճը ձեռնադ-րել, և ոչ ալ կը հեղնենք վստիկութի պէս որ կը համարձակի խաչելութիւնն իսկ ծաղրել:

Ով որ մտածումներու մէջ կը թաղ-ուի, անգրադ չտեսիր: Աշխատու-թիւն կայ որ տեսանելի է, աշխատու-թիւն ալ կայ որ անտեսանելի է: Թալէս չորս տարի անշարժ կեցաւ և փրկա-ւիպութիւն հիմնեց:

Կան հայրեր որք չեն սիրեր իրենց զաւակները, բայց չկայ հաւ մը որ չպաշ-տէ իւր թոռը:

Ամէն վեհ յաղթութիւնները յան-դըղնութեան աւելի կամ նուազ մըր-ցանակներ են: Ֆրանսայի յեղափոխու-թիւնը բլալու համար զայն Մոնթեսքի-էօյի նախադգալը, Տիտրոյին քարոզելը Պոմպոյէին ծանուցանելը, Գորտորսէի հաշուելը, Արուէի սպարապետելը, Բու-սայի նախամտածելը չբուեր. պէտք է որ Տանթօն ալ յանդգնի գործելու:

Հրապոյր մ'է մարդու ինչ որ չունի ինք: Ոչ ոք կոյրին պէս կը սիրէ ըյսը: Գորտը աչերը երկինք կը վերցնէ միշտ ինչո՞ւ, թռչնոյն թևարկութիւնը տես-նելու համար:

Յանգղնութիւն աղաղակը եղիցի լոյս մ'է:

Համարձակի՛, այս թէութեամբ հնարին է յառաջգլմութիւն:

Կան հաստատուն և հաղուադիւտ կաղմութիւններ որք այսպէս ստեղծու-

ած են, թշուառութիւնը որ գրեթէ մօրու է, երբեմն մայր կ'ըլլայ, գրկումը հագուոյ և մտաց զօրութիւնը կոշտագ-րէ, կարօտութիւնը ազնու ազնուութեան դայիակն է, ապերջ սնկութիւնը սոքն-դուէտ կոթ մ'է և վահագնքու համար:

Մենք խնամով գտադիւտելով մեր տղայքը շատ բան պիտի բնենք մեր անձնական երջանկութեան համար:

Մամուլը կայծեա կը դռէ խո՞րու-րիքները մեզ ցուցնելով. ահա ես, ես պիտի իշխեմ՝ ձեր վրայ:

Եթէ ես քեզ զօրաւոր էերպով կը խօսիմ, մի գարնանաւ բնդ-այն, վասն զի ճշմարտութիւնը ազատ և զօրաւոր է:

Լուսոյն յաղթանակը միշտ մարդկա-յին աղքի կատարելութեան և մեծու-թեան նպատաւն է:

Մարդը ոչ հրեշտակ է և ոչ անա-տուն և թշուառութիւնը հրեշտակ ըլլալ ուղղը անասուն կրնէ:

Ա՛հ, ով չպիտի խայտար այս արտա-ուայ ձորին մէջ իտեա այն երկնային և յաւիտենական ուրախութեան:

Միայն իմաստունը ազատ է:

Ա՛հ, եթէ սատուն կարէր սիրել, նա չար չպիտի ըլլար:

ԽՄԲԱԳԻՐ — Յիման Գալիմանեան

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ — Արամ Աշճեան

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԱՑ ԱՇՃԵԱՆ

معرف نظارت جليله سنك رخصيه طبع اونقشدر